

med stort engagemang om de tre drottningarna och deras relation till astrologin. Hennes berättarglädje resulterar dock i en del upprepningar och utvikningar, med andra ord kunde både text och disposition ha stramats upp. Men helhetsintrycket är ändå en spännande och välskriven bok som bidrar med intressanta perspektiv på drottningarna och den motsägelsefulla tid de levde i. Ett plus är också den lista med begreppsförklaringar som finns med.

KARIN TEGENBORG FALKDALEN

Kaspar Kepsu, *Den besvärliga provinsen: Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet* (Helsingfors: Societas scientiarum fennica 2014). 340 s.

Kaspar Kepsus avhandling är ett välkommet bidrag till forskningsläget om svensk statsbildning, provinspolitik och politisk kultur under 1600-talet. Det övergripande syftet med undersökningen är att "utreda Ingermanlands betydelse och position i det svenska stormaktsväldet". Efter ett sedvanligt inledningskapitel, där Kepsu påläst och med säker hand sätter in exemplet Ingermanland i ett numera omfattande teoretiskt ramverk och forskningsläge kring statsbildning, politisk kultur och integration under tidigmodern tid, följer en ingående redogörelse för vad som kännetecknade Ingermanland under svenskt välde. Avsnittet är baserat på en gedigen empiri i form av både primär- och sekundärkällor, och Kepsu tecknar bilden av ett "vilda östern", även om han tydligt nyanserar bilden som givits i äldre forskning av ett laglöst område utom statlig kontroll befolkat av en oregerlig människomassa, innefattande en både socialt, språkligt och religiöst differentierad befolkning. Ingermanland var ett område som centralmakten föreställde sig att, men i praktiken inte realiserade, dumpa önskad befolkning i – önskad befolkning var dock inte skåningar, som Kepsu nämner.

Befolkningsmässigt dominerades provinsen, naturligtvis, av bönder, som tycks ha varit geografiskt rörliga i och med att flykt till ryskt område kunde vara ett medel att undvika statliga pålagor och godsägares förtryck. Kepsu redogör också ingående för hur Sveriges provinspolitik och integrationssträvanden tillämpades i praktiken i Ingermanland. Kepsu menar här, till skillnad mot tidigare forskning vilken hävdade att staten medvetet lät bli att försöka inkorporera provinsen i riket, att sådana strävanden trots allt fanns, särskilt under senare delen av Karl XI:s tid på tronen, men att de sällan kom att realiseras i praktiken. Centralmaktens ambivalenta politik var snarare ett uttryck för konglomeratstatens ekonomiska och militära svaghet. Staten

vill men kunde inte. Det var alltså inte fråga om en effektiv maktstat utan, för att citera Kepsu, en inkonsekvent agerande, och här lanserar han ett nytt begrepp, "vanmaktstat".

Därpå följer en detaljerad undersökning av den svenska kronans ekonomiska politik i provinsen, i form av reduktion, godssystemets utformning och skattearrenderingar. Här framhåller Kepsu bland annat hur de ofta ofrälse skattearrendatorernas ställning stärktes på bekostnad av den gamla ingermanländska adeln i området. Arrendatorerna fick rollen av statens förlängda arm. Kepsu menar att detta var ett led i statens centraliseringssträvanden främst pådrivet av militärstrategiska mål. Provinsen uppfattades genomgående som en militär buffertzonen gentemot Ryssland. Kepsu lyfter fram det paradoxala, nämligen att staten försökte centralisera "genom att decentralisera".

Avhandlingens tredje del är i mitt tycke den mest intressanta men också i viss mån problematiska. Här står vad Kepsu kallar "bondeoroligheter" i centrum. Författaren frammanar bilden av vad som kallas "besvärliga bönder i en besvärlig provins". Kepsu går med en givande och närgången empirisk nit noggrant igenom ett antal tvister och konflikter mellan bönder och herrar på olika typer av gods under 1680-talet vilka behandlats i domstol. Framför allt använde sig bönderna av vardagligt motstånd och legala kanaler som att supplikera till kungen, men exempel finns på mer öppet motstånd i form av fysiskt våld gentemot överhetspersoner, dagsverksstrejker och glåpord.

Frågan är dock hur besvärliga bönderna egentligen var och om bönderna i just Ingermanland var besvärligare än bönder i andra delar av riket? Kepsu påstår till exempel att interaktionen mellan allmog och överhet i Ingermanland skulle varit mer våldspräglad än i övriga delar av riket. Det är möjligt att det stämmer men jag finner inget belägg för det. Han framhåller dessutom själv att konfliktorsakerna i Ingermanland var desamma som i övriga delar av Europa, en möjligen specifik dimension av motståndet var dock det som handlade om religion. Han konstaterar också att statens reaktioner på bondeoroligheterna var desamma som i övriga delar av riket. Frågan är alltså hur besvärlig provinsen i praktiken var?

En något originell tolkning av frånvaron av bondeuppror i Sverige efter klubbekriget är, menar Kepsu, "den blygsamma befolkningmängden och låga befolkningstätheten i större delen av svenska riket". Jag är inte helt säker på att jag delar den tolkningen, men det är en intressant tanke, värd att ha med sig i diskussionen kring den tidigmoderna politiska kulturen.

De exempel som Kepsu ger visar snarare på en bondebefolkning som tycks besitta en betydande politisk kompetens, väl medveten om sina möjligheter och sina rättigheter att söka stöd från kungamakten. Och det känns ju igen från tidigare forskning på området.

Trots dessa invändningar så vill jag upprepa: Kepsus avhandling är resultatet av ett gediget historievetenskapligt hantverk och utgör ett viktigt bidrag till kunskapen om och förståelsen av den svenska konglomeratstaten och dess undersåtars komplicerade relationer.

Högskolan i Halmstad

JENS LERBOM

Ann Öhrberg, *Samtalets retorik: Belevade kulturer och offentlig kommunikation i svenskt 1700-tal* (Höör: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2014). 242 s.

Ann Öhrbergs *Samtalets retorik: Belevade kulturer och offentlig kommunikation i svenskt 1700-tal*, som utkom 2014, är ett ambitiöst bidrag till den omfattande forskningen om den offentliga sfärens utformning på 1700-talet, en forskning som tagit fart ordentligt sedan Habermas *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) utkom på engelska 1989 och som sedan dess inspirerat såväl historiker som företrädare för närliggande discipliner. Litteraturvetaren Öhrberg tar fasta på den klassiska retorikens förvandlingar under 1700-talet. Denna infallsvinkel är synnerligen relevant för medborgaridealet och för granskandet av hur den förtroliga, informella och behagliga konversationen blev en förebild för hur tankar och idéer utväxlades. Detta skedde inom de nya, belevade umgängesformer som Öhrberg kallar belevade kulturer (*polite cultures*) och som även hänger samman med begreppet sociabilitet. Öhrberg betonar därtill att dessa nya former av kommunikation och umgängeskultur även hade könsliga och religiösa aspekter. Framställningen blir härmed metodologiskt och historiografiskt tvärvetenskaplig, då den kombinerar frågeställningar ur flera olika discipliner, allt från litteraturvetenskap och genusteori till idé- och kulturhistoria och statsvetenskap.

Boken är uppdelad på tre huvudavsnitt. Det första avsnittet behandlar 1700-talets offentliga sfärer, de belevade kulturerna och retorikens position i förhållande till konversationsidealet. Med utgångspunkt i Habermas-diskussionen lyfter Öhrberg här fram den belevade kulturens betydelse för en ny offentlighet, där det inte bara fanns auktoritativa manliga retorer, utan också en informell och mer feminin sfär. Den könsliga dimensionen av retoriken framträder här på ett spännande sätt, och läsaren påminns om att det på 1700-talet inte längre var så mycket *oratio* som *sermo* – samtalet – som utgjorde det nya idealet.

I den andra delen fokuserar Öhrberg på 1700-talets svenska essäpress, närmare bestämt de nya retoriska grepp genom vilka konversationens ledig-